

CARL JOHAN LJUNGBERG:

Staten behöver ny ideologi

Statens roll har diskuterats genom århundradena. I dag ropar debatten efter nya formuleringar av statens uppgifter.

Det krävs en grundlig förnyelse av den reflekterade synen på den offentliga makten. Verklig frihet börjar inte genom statliga planer eller "demokratisering" utan genom personlig självövertagelse och vilja till ansvar.

Artikelserien om den offentliga sektorn inleddes med tre artiklar i föregående nummer av tidskriften.

Staten är en sur käring i en lucka, har en författare sagt. Staten som maskin, som organism, som kasern och som utvidgad familj – bildspråket säger oss något om hur vi ser på vår medborgarroll och vad det offentliga i sin tur kan vänta sig av oss.

Från den rationella förvaltarstaten, präglad av oväld och överhetlig distans, till det goda folkhemmet, insvept i en aura av pseudo-intimitet: Vilket synsätt ger stat och offentlighet mål och mening utan att därför idyllisera eller brutalisera dem?

Välfärdsstatens moraliska gloria

Vår tid präglas i hög grad av den själv-rättfärdigande välfärdsstaten. Inte bara gör den offentliga sektorn reklam för sig själv med skattemedel. Välfärdsstaten har en moralisk gloria som varje kritiker ifrågasätter på egen risk.

I den mån vi inte ser på välfärdsstat och ökande offentliga åtaganden som moraliskt överlägsna de privata frestas vi ändå lätt tänka att de förra återspeglar något objektivt och ofrånkomligt. Att stat och kommun tillväxer får det naturlagsstyrda självklarhet. Lägg därtill att forskarna inför våra skeptiska blickar frilägger de orsaker som sägs ligga bakom den offentliga makttillväxten och enskilda beslutscentras nedgång. Stödd på sådan vetenskaplighet tycks staten närmast oövervinnerlig.

Medveten ideologisk strävan

Kanske borde vi lyssna mera på dem som likt Robert Nisbet, nestor bland USA:s sociologer, menar att statens ut-

Carl Johan Ljungberg är Ph D.

vidgning bygger på en medveten ideologisk strävan mer än på lagbundenhet. Tänkvärt skriver han, att "staten historiskt inte uppkommit genom gradvis sammansmältning av grupper eller traditionella auktoriteter", utan tvärtom "uppstod och växte i stark motsättning till släkter och andra primärgrupper".

Även om många av oss vagt ogillar och oroas av den offentliga maktansamlingen är nog få beredda att ange fungerande alternativ, eller ens yppa principer för sådana. Detta kan delvis bero just på, att vi känner oss stå inför ett lagbundet skeende mer än inför mänskliga viljor. Det kan också bero på att vi innerst inne fruktar ett läge där vi tvingas återta makt från staten. Makt kräver ansvar, och ansvaret fruktar vi, hur mycket politiskt godtycke och byråkratisk likformighet än sårar oss.

Skattebetalartesen

Det många sett som murbräckan nr ett mot statens ökande makt – det individuella egenintresset – har inte heller hittills räckt för att bromsa denna maktutvidgning.

Visserligen hävdar många borgerliga politiker, liksom folk från skattebetalare- och aktiespararorganisationer, att en "sprängpunkt" oundvikligen nås, vid vilken revolten mot staten blir omöjlig att hejda. Statsintresset har då definitivt "stött i" egenintresset, förklaras det.

Denna "skattebetalartesen" förutsätter dock, att individernas egenintresse är en rest av den anda som rådde innan välfärdsstaten tillkom. Om egenintresset snarare är en motreaktion på välfärdsstaten med dess jämlikhetspolitik och byrå-

kratisering har den samma upphov som den "ensamma massan". Och desperata människor gör inte revolt. Deras egenintresse är ingen grund för verklig självständighet från staten, och kan lätt manipuleras, eller pacificeras.

Inlärld hjälplöshet

Tänkaren de Tocqueville har skickligt visat hur den individuella egoism som frodades i Frankrike före 1789 uppstod till direkt följd av byråkratiseringen och ofriheten. Inför denna "inlärda hjälplöshet" för sin tid blev människorna endera håglösa och självuppgivna, eller rastlöst benägna att ta saken i egna händer, men i varje fall oförmögna att med individuell kraft återskapa de oberoende maktcentra som avskaffats. En genuin revolution, menade de Tocqueville, hade bort återge makt och ansvar till de lokala samfälligheterna och familjerna. 1789 års revolution innebar motsatsen, dvs att den påbörjade centraliseringen fortsatte och det personliga ansvaret i än högre grad åsidosattes.

Välfärdsstaten har en moralisk gloria som varje kritiker ifrågasätter på egen risk.

I vårt land bevittnar vi ett läge som i det avseendet inte är helt olikt det som rådde i "l'ancien régime". I den mån människor i Sverige inte överlåter bestämmanderätt till offentligheten, insövs de dock lätt i något slags förlitande på att politiker och överhet styr till det bästa. De egendomsägandes missnöje avleds genom säkerhetsventiler typ partiell libe-

ralisering på det ekonomiska området. Samtidigt avvärjas deras kritik mot välfärdssystemet moraliskt. En viss bekvämlighet gör sig sannolikt också gällande.

Libertarianska idéer

Effektivare än "skattebetalarkritiken" är på visst sätt den libertarianska, som hävdar att statens makt är principiellt omoralisk då den bryter individens *moraliska* suveränitet, inte bara hans *ekonomiska* egenintresse. Att sålunda vädja till människors moraliska impulser är troligen nödvändigt i en seriös frihetsdebatt. Libertarianer har efter dessa linjer framlagt skarpsinniga argument, som tett sig svåra att bemöta.

Libertarianernas svaghet är dock, att en aldrig så ihärdig vädjan till abstrakta individuella rättigheter knappast ensam kan upphäva den kris som den växande staten framkallat. Människorna har sålunda en berättigad önskan om något mer än en kontraktuell "minimalstat".

Den reflekterade synen på den offentliga makten måste grundligt förnyas.

Det offentliga med sina regler och ceremonier är en del i vårt kulturella jag, vår "andra natur". Burke kallade staten "urbilden för all fullkomning" men menade samtidigt att dess normer och symboler kan tjäna den individuella friheten bara i den mån de ständigt närms av familjerelationernas intimitet och inte gör våld på dessa. Vi är här långt från Machiavellis statsreson. Statens tjänare

måste enligt Burke "starkt . . . präglas av tanken att handla i förtroende."

Burkes teori

Den libertarianska idén däremot framkallar lätt enbart förakt för all offentlig makt. Detta stärker välfärdsmänniskornas förvirring och förråder deras idealitet istället för att som Burkes idé förstärka vår aning om att staten har en legitim roll, så länge den styrs av ett ideal av självbegränsning.

I sitt försvar för en begränsad stat, byggd på ett representativt styrelsesätt, visade sig Burke genuint förstående för att ett gott system måste bygga på olika principer i samverkan, dvs – *constitutio mixta*. Olikteterna och konflikterna mellan statsorgan byggda på skilda principer vitaliserar politiken, menade Burke, och hindrar även i viss mån förhastade beslut. I England utgjorde sålunda kungen ett monarkiskt, överhuset ett aristokratiskt, och underhuset ett folkligt eller republikanskt inslag i författningen. Därtill kom kyrkan som vakthållare kring det andliga livets okränkbarhet – det enligt Burke troligen starkaste värnet för "engelsmäns rättigheter" sådana dessa historiskt utvecklats.

Svenska alternativ

I ljuset av dessa engelska (eller anglosachsiska) erfarenheter framstår nog de svenska alternativen för statens utveckling som ensidiga. Å ena sidan förordas en växande statsmakt som ingriper på allt fler samhällsområden, och privat aktivitet godtas främst för att stärka detta statliga grepp. Å andra sidan krävs åter-

förande av olika verksamheter till privata händer, mer offentlig entreprenad etc, en linje som med hänsyn till dagens offentliga kris förefaller fullt rimlig. Något måste ske snart, annars hotar bankrutten. Båda dessa linjer, tycks det, utelämnar emellertid frågan om statens långsiktiga mening och mål.

Sådana statliga mål varken kan eller skall uttryckas fullständigt. De är grovt tillyxade och samtidigt undflyende. Staten ger en nödvändig ram för ett civiliserat liv – och är likväl i första hand ett politiskt tvångsmedel. Likväl ropar debatten idag efter nya formuleringar av statens uppgifter. Det krävs inte främst att nya "policy"-förslag eller alternativa statsbudgetar utformas, hur viktiga sådana än är, utan att den reflekterade synen på den offentliga makten idag grundligt förnyas. Det kan ske endast genom att utbildning och forskning på nytt anknyter till en förståelse av makten och friheten som äldre europeisk tradition förmedlar, i kulturella och konstnärliga former lika mycket som i teoretiska.

Att denna förr självklara tradition inte

mer påverkat dagens aktiva debattörer beror kanske på, att dess budskap är kärvt. Denna tradition skulle till exempel tvinga oss att ta betydligt större moraliskt ansvar än hittills för den tyngda offentliga sektorn, i den mån denna är följden av vår ovilja att bära ansvar för omsorg, uppfostran och vård inom familjer och andra smågrupper. Denna tradition smickrar inte heller vår tro på att snabbt kunna rätta till fel i vår offentliga sektor eller avhjälpa problem genom denna.

Verklig frihet börjar inte genom statliga planer eller "demokratisering" utan genom personlig självövertagelse och vilja till ansvar.

Likväl är det bara genom upprepade, orädda påminnelser om, att verklig frihet börjar inte genom statliga planer eller "demokratisering" utan genom personlig självövertagelse och vilja till ansvar, som debatten om välfärdsstaten nu kan få verkligt konstruktiv inriktning.